

David Cohen

De helaasheid, de haai en de havenkroeg

Titels in Duitse vertaling

David O. Cohen (1994) is classicus en germanist en woont in Berlijn, waar hij zich heeft toegelegd op een proefschrift over idiolecten in de Oudgriekse tragedie. Daarnaast werkt hij aan een vertaling van Nikos Kazantzakis' epos De Odyssee: een modern vervolg (1938), die zal verschijnen bij uitgeverij Athenaeum. Eerder vertaalde hij werk van Nikos Panayotopoulos en Hans Fallada. 'De helaasheid, de haai en de havenkroeg' verscheen eerder op Webfilter, in de rubriek 'Vrijdag vertaaldag' van week 18, 2017. Inmiddels verscheen daar in week 30, 2018 nog een vervolg.

De helaasheid, de haai en de havenkroeg Titels in Duitse vertaling

Uit de ruim anderhalf jaar die ik in Duitsland heb doorgebracht, kan ik me geen ogenblik van grotere vertwijfeling herinneren dan toen een vriend en studiegenoot me in oktober 2016 meedeelde dat *Zwei glorreiche Halunken* (Twee glorieuze schobbejakken) naar zijn stellige mening de beste western ooit was. Toen ik met het schaamrood op de kaken bekende dat ik die bij mijn weten nooit had gezien, begon de vriend in kwestie aan een inmiddels nachtelijke uiteenzetting over de verhaallijn en de briljante acteerprestaties van Eli Wallach, Clint Eastwood en Lee Van Cleef. Bij die drie namen viel het kwartje. ‘Mensch, das ist *The Good, The Bad and The Ugly*, wovon du redest!’ riep ik uit, azend op eerherstel. ‘Gedreht von Sergio Leone! Dritter Teil der Dollars-Trilogie! Was laberst du über, was war’s noch mal, *Zwei glorreiche Halunken*?’ Helaas bleek het cultureel besef van mijn vriend de grenzen van de Duitse taal niet te overstijgen. Zelfs toen ik te berde bracht dat het in de film, als je het al over schobbejakken wilt hebben, dan toch overduidelijk om een driétal gaat, weigerde hij toe te geven dat een titel als *Twee glorieuze schobbejakken* eerder van toepassing was op een film van Laurel & Hardy dan op een spaghettiwestern.

Voor een Nederlander die buitenlandse films nagenoeg vanzelfsprekend met ondertiteling bekijkt is het al apart genoeg dat Duitstaligen alle films nasynchroniseren (een gewoonte waarin heel geleidelijk wat speelruimte ontstaat: veel bioscopen bieden inmiddels OmU aan, *Original mit Untertiteln*). Dat ook titels in Duitsland ten opzichte van het origineel zo radicaal worden aangepast, leek me een

fenomeen dat om nadere bestudering vroeg. In de maanden die volgden ben ik een lijstje gaan bijhouden met de op grond van ontroeringsgehalte en belachelijkheidsgraad meest memorabele vertalingen van titels van boeken en films. Hier volgt een persoonlijke en nog niet definitief vastgelegde top tien.

10 Das Schicksal ist ein mieser Verräter

‘Het lot is een vuile verraaiër’, een rechtgeaarde Jordanees zou het zó kunnen zeggen. Een van de belangrijkste scènes uit dit boek speelt zich zowaar af op een paar honderd meter afstand van die wijk, midden in de grachtengordel. Een vroegere vlam met een voorliefde voor Amerikaanse jongvolwassenenromans gaf mij eens een boek van dezelfde auteur, dat in het Duits *Die erste Liebe (nach 19 vergeblichen Versuchen)* heette. In beide gevallen gaat het om boeken van de befaamde John Green. Welke persoon bij de Duitse uitgeverij van mening was dat het wereldberoemde en verfilmde tienerboek *The Fault in Our Stars* (2012), in het Nederlands vertaald als *Een weeffout in onze sterren*, in Duitstalige boekenkasten *Das Schicksal ist ein mieser Verräter* moest heten, wil ik liever niet te weten komen. Als je het Shakespearecitaat (*Julius Caesar*, Akte 1, Scène 1) dan niet letterlijk wilt vertalen, zoek dan op z’n minst een bruikbaar citaat bij een Duitse dichter – al was het maar *Wie gleichst du dem Wind!* uit Goethes ‘Gesang der Geister über den Wassern’. Haast alles is beter dan een vuile verraaiër. In Greens eerdere boek, *Die erste Liebe (nach 19 vergeblichen Versuchen)*, is trouwens de rode draad van de hele roman dat hoofdpersonage Colin Singleton alleen maar op meisjes valt die Katherine heten. Daarom heet het boek dan ook *An Abundance of Katherines* (2006). Waar de naar zelfhulp literatuur riekende nieuwe Duitse titel voor nodig was mag Joost weten. (Om over de zoektocht naar de verloren vriendin Alaska in Greens debuut *Looking for Alaska* (2005), oftewel *Eine wie Alaska*, maar te zwijgen.)

9 Die Rechnung ging nicht auf

‘Die vlieger ging niet op!’ Met deze film noir uit 1956 werd Stanley Kubrick voor het eerst een begrip onder filmliefhebbers, voordat zijn grote doorbraak zou volgen met *Paths of Glory*, oftewel *Wege zum Ruhm*. Op die laatste vertaling is allicht weinig aan te merken, maar bij *Die Rechnung ging nicht auf* openbaart zich een neiging tot het gebruik van idiomatische uitdrukkingen die in het origineel niet te vinden zijn. De film, in het Engels *The Killing* geheten, baseerde Kubrick overigens op een roman van Lionel White, die in het Duitse taalgebied bekendstaat als *Totenschein im Handgepäck* zonder enig rechtstreeks verband met de oorspronkelijke titel *Clean Break*. Daarbij moet gezegd dat een titel als ‘Overlijdensakte in de handbagage’ weliswaar niet oorspronkelijk, maar wel verduiveld sterk is en daarmee enig bestaansrecht verwerft – Op grond van deze lijst lijkt me echter verdedigbaar dat een vertaler met ingrepen in de titel meer kans maakt op onherstelbare schade dan op verbetering. Wie bovendien meent dat die verbetering noodzakelijk zou zijn, stelt zich ook nog eens nogal aanmatigend op ten opzichte van de auteur en de oorspronkelijke uitgever. De enige uitzondering die ik in dat opzicht ken is Michael Endes betoverende jeugdboek *Momo* (1973), dat ik vermoedelijk nooit zou hebben

aangeraakt als het niet *Momo en de tijdspaarders* had geheten. De Noorse versie *Momo, eller Kampen om tiden*, is dan weer minder sterk. Om de tijd vechten kan tenslotte iedereen: juist die mysterieuze tijdspaarders, die ogenschijnlijk zo vanzelfsprekend op het omslag staan, maken deze niet-oorspronkelijke titel zo'n geweldige vondst.

8 Spiel mir das Lied vom Tod

Ook deze titel is helemaal niet slecht. Of hij 'beter' is dan de oorspronkelijke blijft een kwestie van smaak, maar hij heeft in ieder geval een goed ritme, laat zich in conversatie zonder een proestbui aanhalen en verwijst bovendien op onheilszwangere wijze naar de sleutelscène van de film. Wellicht is hij zelfs metapoëtisch te duiden en slaat 'het lied van de dood' op de film zelf, die immers ook '(af)gespeeld' kan worden. Om de hopelijk weinigen die *Once Upon A Time In The West* (1968) of *C'era una volta il West* nog niet hebben gezien niet voor het hoofd te stoten, volgen hier geen verdere details over het (overigens prachtige) verhaal. Over deze film mag ik met Duitstaligen ondanks de titel graag praten, in tegenstelling tot de volgende.

7 Die Marx Brothers im...

Bij het grappigste vijftal komedianten dat de twintigste eeuw rijk was wordt duidelijk waaraan Duitsers hun veronderstelde gebrek aan humor en fantasie te danken hebben. Klassiekers als *Monkey Business* (1931) en *Duck Soup* (1933) worden rücksichtslos van alle poëzie ontdaan en vertaald als *Die Marx Brothers auf See* respectievelijk, nog erger, *Die Marx Brothers im Krieg*. Het allersterkste staaltje is nog wel de film *Horse Feathers* (1932), waarin Groucho Marx als Quincy Adams Wagstaff rector wordt van Huxley College. *Die Marx Brothers in der Uni* is helaas alleen maar de alternatieve titel: de officiële titel luidt *Blühender Blödsinn* (Klinkklare nonsens). Hoe ironisch-toepasselijk wil je het hebben? Deze titels krijg ik niet uit mijn strot, met als gevolg dat ik het met Duitsers nooit over de Marx Brothers

heb. Gelukkig praat men in mijn instituut aan de Humboldt-Universität, liever over een andere Marx

6 Der weiße Hai

Toegegeven, af en toe is het vrij uitzichtloos en heeft men als vertaler ook bij een titel van één woord een probleem. Het Engelse woord voor 'kaak' heeft immers een veel dreigender klank dan het onschuldige, haast schattige begrip in het Duits. Geen serieus te nemen haai luistert naar de bijnaam 'Kiefer'. Bij Spielbergs klassieker *Jaws* (1975) is dat in het Engels geen probleem. Maar doe dan, in plaats van dat je je publiek afscheept met een nietszeggende titel als 'De witte haai', toch liever op hoop van zegen zoiets als *Maul*. Het is een actiefilm, geen natuurdocumentaire.

5 Der Vogel ist krank

Een belangrijk aspect van de asielzoekersproblematiek is de terminologie. Het gaat niet aan om het zonder onderscheid over 'vluchtelingen' of 'ontheemden' of 'asielzoekers' te hebben, domweg omdat die termen elk iets anders betekenen en duiden op verschillende fases in de asielprocedure. Voor het Nederlandse woord 'asielzoeker' bestaan bijvoorbeeld in het Duits verschillende equivalenten: in Duitsland *Asylbewerber*, in Oostenrijk *Asylwerber* en in Zwitserland *Asylsuchende*. Wellicht heeft de vertaler van Arnon Grunbergs roman *De asielzoeker* (2003) daarom gedacht dat *Der Vogel ist krank* een minder problematische titel zou zijn. Weliswaar is 'De vogel is ziek' ook in de Nederlandse versie de openingszin van Grunbergs boek, maar een briljante beginzin maakt nog geen magistrale titel. *De portier is een invalide* van W.F. Hermans zou bij mij ongelezen in de kast zijn blijven staan. De vertaler van *Der Vogel ist krank* heeft ofwel zelf koppig geopteerd voor een titel die het net niet is, ofwel marketingafdelingen hebben hem daartoe gedwongen. In ieder

geval lijken veel boeken die deze vertaler in het Duits vertaalt qua titel eerst aan merkwaardige metamorfosen te moeten worden onderworpen. Ook het volgende boek is daarvan een voorbeeld.

4 Die Beschissenheit der Dinge

Dimitri Verhulsts wondermooie neologisme ‘helaasheid’ werd in de Franse versie nog min of meer nagebootst met *La merditude des choses* (al was Verhulst daar zelf niet erg over te spreken), maar zelfs dat geluk heeft het Duitse taalgebied niet mogen smaken. Verhulsts proza is juist zo godverdoms goed, doordat hij ogenschijnlijk vrij platte, maar tegelijk toch gelaagde toestanden beschrijft met taalgebruik dat in zijn plathheid niet minder secuur gepolijst genoemd kan worden. Een titel als *Die Beschissenheit der Dinge* doet daarom niet alleen aan Verhulsts verbale virtuositeit, maar ook aan de aard van zijn werk wel erg weinig recht.

3 Das schönste Mädchen von Genua

Inderdaad komt in Ilja Pfeijffers roman *La Superba* (2013) een mooi meisje voor en speelt dat een vrij prominente rol, maar deze titel doet een dweperige liefdesroman pur sang vermoeden, hetgeen misleidend is en bovendien andermaal aan de complexe aard van het boek geen recht doet. Het gaat immers over zoveel méér dan dat: werkelijkheid en fictie, emigratie, de vluchtelingenproblematiek. Een titel als ‘Het mooiste meisje van Genua’ past daar allerminst bij. Hiermee openbaart zich tevens een nieuwe neiging, die bij de laatste twee titels groteske vormen zal aannemen, en die ik maar de *Schlagertendenz* zal noemen.

2 Maria in der Hafenkneipe

Duitstaligen schijnen namelijk graag buitenlandse boeken, die in het origineel een prachtige titel hebben, te gebruiken voor nieuwe titels waaruit een eersteklas carnavalskraker te smeden valt. Je moet wel erg van *Schlagers* houden om een boek te kopen dat ‘Maria in de havenkroeg’ heet. Dit staaltje ontheiliging had betrekking op de laatste, magistrale en nota bene sterk religieus getinte novelle van Elsschot, *Het dwaallicht* (1946). Mij is het een raadsel wie met deze ingreep gediend zijn. Het is namelijk niet zo dat Duitsers, Oostenrijkers en Zwitsers geen ‘dwaallichten’ kennen doordat ze te nuchter zouden wezen om zich door witte wieven en dergelijk schorem te laten misleiden, want het woord *Irrlicht* bestaat wel degelijk. Andere vertalers hadden er geen moeite mee: in het Engels en Italiaans heet de novelle *Will o’ the wisp*, respectievelijk *Fuoco fatuo*.

1 Ich kämpfe um dich

Hiermee bereiken we het tot dusver onondertroffen dieptepunt van de *Schlagertendenz*. Deze titel behoort toe aan een klassieker uit de catalogus van Hitchcock, waarin een psychoanalytica probeert haar patiënt te genezen door hem clandestien mee te loodsen naar de plek waar het traumatiserende voorval plaatsvond. De oorspronkelijke titel, *Spellbound* (1945), verwijst naar de betovering die zowel de patiënt als de dokter in haar greep houdt. *Ich kämpfe um dich* is je

reinste blasfemie, al is het niet zo'n wonderbaarlijke prestatie als bij de klassieker *Vertigo* (1958), die bij de oorspronkelijke vertoning *Aus dem Reich der Toten* heette. Later heeft men de film toch maar omgedoopt tot *Vertigo – Aus dem Reich der Toten*. Over 'kill your darlings' gesproken.

Dat motto, 'kill your darlings' of *töte deine Lieblinge*, lijkt voor het Duitse taalgebied toch erg vaak gericht aan dovemansoren die geen buitenlands wens te verstaan. Nu staat de gemiddelde Nederlander met zijn doorgeschoten anglomanie vaak aan het andere uiterste. In Nederlands gezelschap kan men het echter wel over *Vertigo*, *Duck Soup* en *Jaws* hebben zonder zich te moeten conformeren aan die merkwaardige vertaalstunts. Tijdens anderhalf jaar aan Duitse vriendschappen is me duidelijk geworden hoeveel me dat waard is.